

ЩОРІЧНИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС
«Кращий державний службовець»

Творча робота учасника третього туру
щорічного Всеукраїнського конкурсу
«Кращий державний службовець»
на тему:

Перехід до демократичної освіти як напрямок
трансформації освітньої галузі

Черна Тетяна Георгіївна

Кельменецька районна державна адміністрація

*Головний спеціаліст відділу моніторингу,
інспектування навчальних закладів та методичної
роботи управління освіти Кельменецької районної
державної адміністрації Чернівецької області*

2017 рік

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Освіта як основа самореалізації та розвитку особистості.....2
2. Актуальність впровадження принципів демократичної освіти в Україні.....5
3. Становлення освітньої галузі України як демократичного інституту.....7

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

*Ми позбавляємо дітей майбутнього, якщо
продовжуємо вчити сьогодні так, як
вчили цього вчора»*

Джон Дьюї

Розвиток сучасної системи освіти в Україні є досить суперечливим — проявляється криза освіти, а саме, її відставання від викликів сьогодення: розвитку науки, інформаційних технологій, суспільних та ринкових потреб. Перевантажений зміст освіти, неактуальні для ринку праці вміння та навички знижують престиж знання, послаблюють мотивацію до навчання.

Робота освітньої галузі визначається типом суспільства у якому вона функціонує, політичним, державним ладом, економічними відносинами. Глобальне поширення демократії стало відповіддю на історичні виклики принципово нової ситуації, що склалась у світі на порозі XXI століття. Наразі актуальна форма політичної організації, яка може забезпечити можливості для розкриття творчих можливостей людини та потенціалу нових технологій, що можливо за умов громадянського, демократичного суспільства, яке живе за принципом «творча особистість – активний громадянин – розвинута держава». У цьому контексті особливо актуальним є питання переходу до демократичної освіти в умовах трансформації та реформування освітньої галузі.

Метою дослідження є розкриття сутності та особливостей демократичного навчання, його впливу на підготовку теперішніх учнів до життя в сучасному суспільстві, визначення основних напрямків удосконалення та розвитку системи освіти, спрямованих на формування компетентної особистості. Нам важливо виділити досягнення та проблеми освітньої галузі в умовах демократичних перетворень та реформування.

ОСВІТА ЯК ОСНОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Освіта належить до вищих цінностей людини і суспільства: вона є передумовою їх існування та розвитку. Чим вищий освітній рівень особистості, тим ширші її можливості для створення оптимальних умов життя і праці.

Освіта є базовим елементом трансформації суспільства до стабільного розвитку, вона безпосередньо чи опосередковано впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства; від рівня її розвитку залежить стан економіки, управління, науково-технічного прогресу. Оскільки освіта є підсистемою суспільства, для неї, з одного боку, характерні всі ознаки суспільства, а з іншого - вона має певну автономність, що дає їй змогу багато в чому визначати підходи, методи й форми щодо власного розвитку. З погляду синергетики, освіта "є доволі складною системою, ступінь складності якої уможливорює здатність до саморегуляції, самодетермінації, саморозвитку" [5, с. 5]. Водночас як підсистема суспільства вона набуває загальносуспільних ознак і рис.

Якщо деталізувати напрями діяльності освітньої галузі, можна виділити три її найважливіші функції. Перша з них – загальне й професійне навчання молоді, здійснення підготовки спеціалістів, тобто один з механізмів розвитку продуктивних сил суспільства. Друга – відтворення і розвиток соціальної структури суспільства. Завдяки системі освіти відбувається перехід людей з одних соціальних спільнот в інші. Освіта в цьому аспекті є своєрідним «соціальним містком». На таку функцію звертає увагу й П.Сорокін [10, с.154]. Так, він називає шкільну систему соціальним ліфтом, що рухається у різних напрямках серед різних верств населення залежно від типу суспільства. Третя функція освіти – могутній вплив на соціалізацію індивідів, на духовне життя суспільства в цілому. Тим самим освіта виконує надзвичайно важливу функцію передачі культури суспільства від одного покоління до наступного, і, як зауважують американські соціологи, вчить дітей різноманітних соціальних ролей, що їх покликані грати у цьому суспільстві дорослі [6, с.335].

Наразі система здобуття освіти є одним із критеріїв соціальної диференціації. Забезпечення громадянам України рівного доступу до якісної освіти є одним із пріоритетних напрямів реалізації державної освітньої політики [7]. Але задекларовані у попередні 10-річчя стратегічні завдання щодо забезпечення рівного доступу дітей і молоді до освіти, забезпечення її сталого розвитку і нової якості, демократизації управління не набули повної реалізації, особливо це стосується сільської місцевості [1, с.1].

Розпливчастість та законодавча неврегульованість сучасних засад управління і ресурсного забезпечення освітньої сфери в сільській місцевості посилює та прискорює загрозливі тенденції. Структура освітньої мережі не повною мірою враховує освітні, виховні, оздоровчі та культурні потреби учнів, що створює нерівноцінні умови для навчання і розвитку сільських та міських дітей.

Зокрема, на прикладі Кельменецького району Чернівецької області, протягом останніх років можна спостерігати негативну динаміку учнівського контингенту (додаток 1), що призводить до збільшення видатків на утримання учнів (додаток 2), оптимізації шкільної мережі (додаток 3) та підвезення учнів до інших навчальних закладів. Аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання підтверджує тенденцію – якість знань випускників навчального закладу, який знаходиться у селищі міського типу вища, ніж у сільських (додаток 4). Невирішеність побутових питань призводить до зниження кількості молодих фахівців, які готові працювати, після закінчення вищих навчальних закладів, у школах.

Актуальними є проблеми пов'язані з автономією роботи адміністрацій та педагогів, фінансуванню. Не досить дієвою є система участі та контролю громади у життєдіяльності освітніх закладів.

Отже, виникають питання: чи можуть випускники як міських, так і сільських освітніх навчальних закладів країни повною мірою реалізувати свій особистісний потенціал? яка система управління навчальними закладами

найефективніша? чи сприятимуть демократичні форми роботи розвитку професійної компетентності педагогів?

Важливо розуміти, що освіта є віддзеркаленням суспільних змін. Будь-які проблеми, з якими стикається суспільство, невідворотно позначаються на стані освітньої галузі, а отже, і на дитині, її формуванні, розвитку, соціалізації. Тому розвиток демократичного суспільства передбачає демократичні перетворення і в школі, адже саме тут формується освічена особистість, яка в подальшому визначає освіченість суспільства та добробут держави.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Відомо, що питання реформування та перебудови освітньої галузі гостро постають в перехідні періоди розвитку суспільства, коли виникають питання: чому та як навчати молодь? Освіта чи не єдина сфера, котра може динамічно змінюватися, використовуючи при цьому попередньо набутий досвід та традиції.

Стратегія освітньої реформи була ретельно підготована Міністерством освіти України - наслідком стало прийняття концепції Нової української школи. До створення даного документу спонукало те, що в сучасних умовах, знання людей мають постійно оновлюватися. Тому зміни потрібні для усіх ланок освіти – адже спільною ідеєю є те, що сучасна школа повинна навчити дітей думати, мислити і самостійно приймати рішення в умовах постійно змінюваних потреб та інформації. У концепції чітко визначені ключові компетентності учня Нової української школи [4, с.11-12].

Незважаючи на те, що вже тривалий час у нашій державі відбуваються суперечливі та складні трансформаційні процеси в економіці, політиці та національній свідомості країна пододала певний шлях у процесі демократизації і перебуває на етапі становлення інституту демократії. Проте конституційне закріплення основних інститутів та принципів демократії – лише один з кроків. Вкрай необхідними є впровадження демократичної практики у роботу державних установ, звикання людей до життя в умовах демократії.

Прикро, однак потрібно зазначити, що, й досі, мають місце намагання перетворити освітню галузь на знаряддя ідеологічного впливу. У зв'язку з цим можна прийти до висновку, що демократична освіта потрібна будь-якій людині, незалежно від її професійної належності, віку та статі, оскільки, живучи в суспільстві, вона неминуче повинна взаємодіяти з іншими людьми та державою. Без володіння такими навичками особистість ризикує перетворитися на об'єкт маніпулювання з боку більш активних сил та еліт.

Актуальність впровадження демократичної освіти обумовлюється, зокрема, ще й тим, що у сучасних умовах найбільшого прогресу досягають країни які здійснюють великі капіталовкладення у систему освіти, підготовку та пререпідготовку кадрів. Саме країна, яка приділяє увагу якості навчання, готує платформу для майбутнього розвитку національної економіки, науки і техніки. Це на прикладах своїх освітніх систем довели Японія, Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Фінляндія, Велика Британія.

Багатьом вченим та педагогам належали спроби визначити місце, роль та значення освіти. В 1993 році за рекомендацією Генеральної конференції ЮНЕСКО була створена Міжнародна комісія з освіти для XXI століття, результатом роботи якої стала доповідь Ж. Делора «Освіта: необхідна утопія». В ній містяться заклики до усвідомлення вирішальної ролі освіти в подоланні глобальних проблем та протиріч сучасності, її пріоритетного значення в побудові демократичного розвинутого суспільства. Зазначається, що участь громади через діалог з владою є першим етапом для забезпечення рівного доступу до освіти та її удосконалення. В зв'язку з цим комісія підкреслила переваги правильно організованої децентралізації, важливості делегування повноважень, що дозволяє підвищити відповідальність і розвинути новаторський потенціал кожного навчального закладу. Основою нового мислення визнано творче навчання. Основними вміннями сформованими у людини мають бути: вміння здобувати знання, працювати, жити [2, с.5-19].

Отже, завдяки впровадженню принципів демократичної освіти можна спрямувати освітню траєкторію на інтереси, здібності і пізнавальні потреби особистості, її всебічний розвиток, використовуючи тенденції до диференціації, варіативності, індивідуалізації, інноваційні технології. Для нашої країни освіта має стати однією з умов переходу суспільства до нової демократичної моделі управління. Адже ефективна модель освіти сприяє збереженню культурних цінностей та забезпечує втілення нових прогресивних ідей та наукових досягнень.

СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Зміни освітньої системи в Україні пов'язані з пошуками принципів демократії, які можна впровадити у навчально-виховний процес та систему управління навчальними закладами. Хоча демократична освіта зводиться до невеликої кількості тем у навчальних курсах для учнів старших класів на сьогодні є досить вдалі спроби демократизувати шкільне життя.

Однією з форм роботи яка дозволяє змоделювати «доросле життя» є учнівське самоврядування. Зміст роботи дитячих самоврядних організацій спрямований на здобуття учнями досвіду громадянських дій і переживань, основних громадянських умінь, що забезпечують успішну реалізацію інтересів особистості в соціальній, політико-правовій, економічній та культурній сферах суспільного життя. Значний вплив на свідомість і поведінку молоді справляє система роботи та управління навчальним закладом. Дотримання норм і принципів демократії, справедливе розв'язання принципових питань, що стосуються інтересів різних груп учасників навчально-виховного процесу, стає для учнів прикладом майбутньої поведінки. У своїй діяльності дитячі самоврядні організації керуються самостійно розробленими положеннями та статутами, у яких детально відображена структура (додаток 5), мета, завдання, напрямки діяльності організації [3]. Участь дітей в організації навчально-виховного процесу сприяє їх гармонійному розвитку, формуванню навичок майбутнього організатора, керівника.

Важливою ланкою на шляху переходу до демократичної освіти є система виховної роботи. У ході виховних та позакласних заходів формуються принципи толерантності, поваги до прав людини, вміння долати стереотипи, знаходити компроміс. Виховне середовище навчальних закладів, активне залучення молоді до організації та участі у різноманітних за формою проведення заходах, є важливою умовою ефективного процесу демократизації.

Відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад у навчальних закладах створені та функціонують ради школи, метою діяльності яких є: сприяння гуманізації навчально-виховного процесу, формування позитивного іміджу та демократичного стилю управління, об'єднання зусиль щодо розвитку школи та удосконалення навчання [8]. До складу ради школи входять представники педагогічного і учнівського колективів, батьків, громадськості. Цей орган сприяє розширенню колегіальних форм управління та контролю, підвищує роль громадськості у вирішенні питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу.

Для налагодження міжнародної співпраці, залучення інвестицій, обміну досвідом роботи з європейськими країнами впроваджуються міжнародні проекти та програми. Так, у співпраці з Міністерством освіти і науки України та Радою Європи норвезька неурядова організація Європейський Центр ім. Вергеланда реалізовує Всеукраїнську програму освіти для демократичного громадянства «Демократична школа». Програма спрямована на поглиблення культури демократії через демократичні зміни у школі та передбачає співпрацю між школами, представниками місцевої громади, батьками та органами самоврядування з метою підтримати системні реформи у сфері середньої освіти в Україні. Упродовж квітня-червня 2016 року у 32 школах 22-х областей України була здійснена діагностика із застосуванням розробленого в рамках Програми Інструменту демократичного розвитку школи. Результати дослідження свідчать про високу зацікавленість серед шкільної адміністрації, вчителів, батьків та школярів, представників громади у демократизації шкільного врядування, збільшенні автономії середньої школи, спрямування навчально-виховного процесу на формування демократичних громадянських компетентностей для успішного життя у суспільстві XXI століття [9].

Позитивним є й те, що вже у 2016/2017 навчальному році впроваджувалися демократичні форми роботи з педагогами. Зокрема, вчителі на електронному Репозитарії навчальних матеріалів мали можливість обрати

підручники за якими будуть займатися учні у наступному навчальному році, а на електронній платформі Ed-Era.com тривало обговорення нових навчальних програм для початкових та старших класів.

Впровадження демократичних цінностей відображене у концепції Нової української школи, у якій зазначається: «Життя у Новій українській школі буде організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей. Нова школа буде плекати українську ідентичність» [4, с.19].

Проект Закону України «Про освіту», концепція Нова українська школа були розроблені після проходження широкого громадського обговорення, до якого долучилися представники всіх зацікавлених сторін – освітяни, батьки, експерти, роботодавці, представники професійних спільнот, громадські діячі, представники ОТГ тощо – це свідчить про те, що зміни в українській освіті здійснюються демократичним шляхом.

Однак існують і проблеми, адже, демократизм в освітньому середовищі передбає вибір форми здобуття освіти, закладу навчання, навчальних предметів, профілю, педагога, характеру здобуття знань. Важливим є впровадження вивчення особливого циклу гуманітарних дисциплін, які входять до блоку демократичної або громадянської освіти. Таких змін, у всякому разі, в повному обсязі – у наших навчальних закладах ще немає.

ВИСНОВКИ

Одним із напрямків змін освітньої галузі є впровадження демократичних форм роботи у навчальних закладах та органах управління освітою.

Демократична освіта може здійснюватися засобами цілеспрямованого впливу на організацію навчально-виховного процесу за такими напрямками:

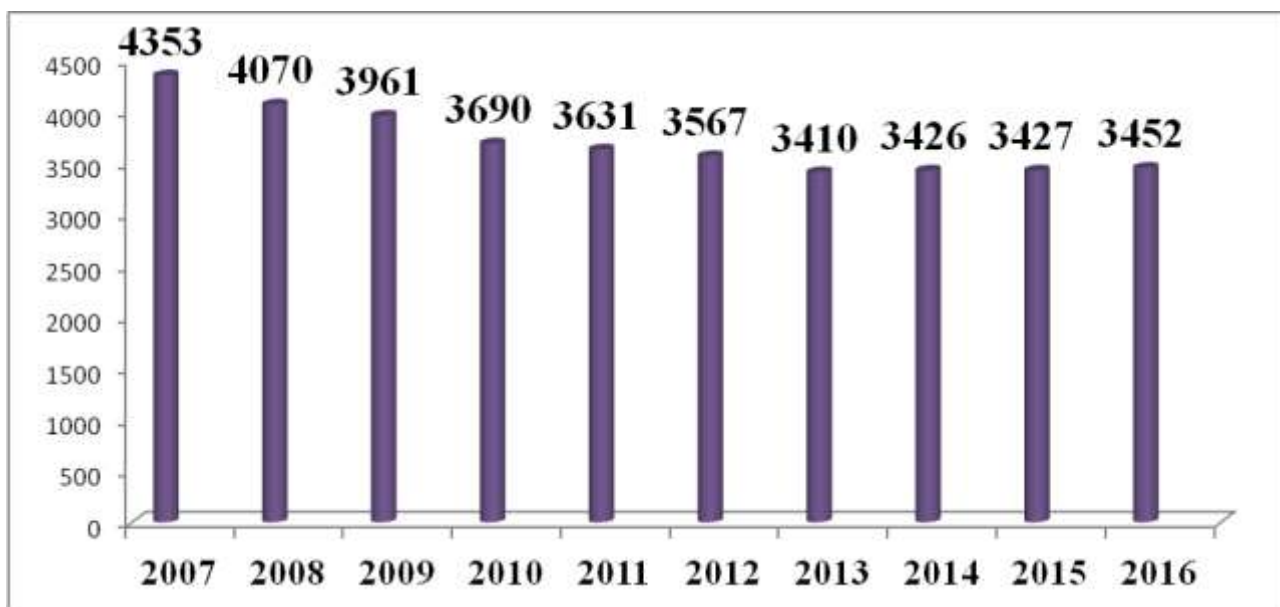
- створення окремих навчальних курсів з демократичної освіти;
- введення змісту демократичної освіти до вже існуючих шкільних предметів;
- втілення демократичних принципів у системі виховної роботи;
- продовження діяльності системи шкільного учнівського самоврядування;
- розробка та участь у проектах та програмах спрямованих на розвиток громадянських компетентностей учасників навчально-виховного процесу;
- продовження залучення до процесу управління освітою представників різних соціальних груп населення зацікавлених у формуванні пропозицій щодо подальшої стратегії реформування та вдосконалення системи освітньої галузі;
- сприяння перетворенню закладів освіти із суто навчальних в освітньо-просвітницькі та культурні осередки для молоді.

Впровадження вищезазначених заходів допоможе підвищити рівень якості освіти, полегшить та пришвидшить адаптацію молоді до життя у демократичному громадянському суспільстві.

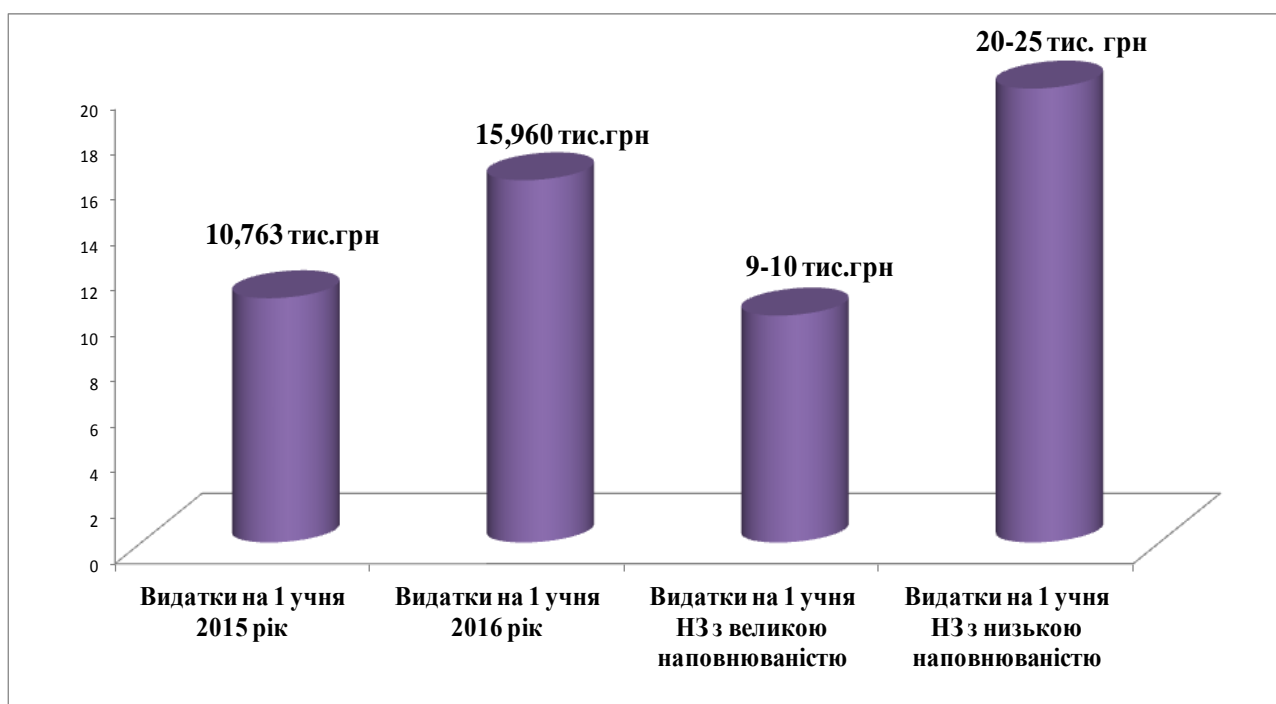
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дейкун Д.І. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах: навчально-методичний посібник / Д.І. Дейкун, О.В. Пастовенський. - Київ, 2011. - 31 с.
2. Делор Ж. Образование: необходимая утопия // Педагогика. - 1998. - №5. - с. 32. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pedlib.ru/Books/1/0090/1_0090-1.shtml#book_page_top
3. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (від 01.12.1998 N 281-XIV.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
4. Концепція Нової української школи.- 34 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:[http://mon.gov.ua/activity/education/ ua sch2016/konczepczyia.htm](http://mon.gov.ua/activity/education/ua_sch2016/konczepczyia.htm)
5. Кушнір В. Інноваційність освіти як дидактичний принцип / Василь Кушнір, Григорій Кушнір, Наталя Рожкова // Рідна школа. - 2012. - № 6 (990). - с.3-8.
6. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс. Навчальний посібник.-К.:Каравела, 2006.-408 с.-329 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
8. Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 778 « Про затвердження положення про загальноосвітній навчальний заклад», пункт 100.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF>
9. Рафальська М., Чушак Х., Сабор І. Демократія та права людини в школі: результати моніторингу//Освітня політика. Портал громадських експертів. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/analytics/757-demokratiya-ta-prava-lyudini-v-shkoli-rezultati-monitoringu>
10. Социальная мобильность / Питирим Сорокин; [пер. с англ. М. В. Соколовой]. — М.: Academia: LVS, 2005. — XX, 588 с.

**Динаміка учнівського контингенту
Кельменецького району Чернівецької області 2007-2016 роки**

**Видатки на утримання учнів
на прикладі Кельменецького району Чернівецької області**

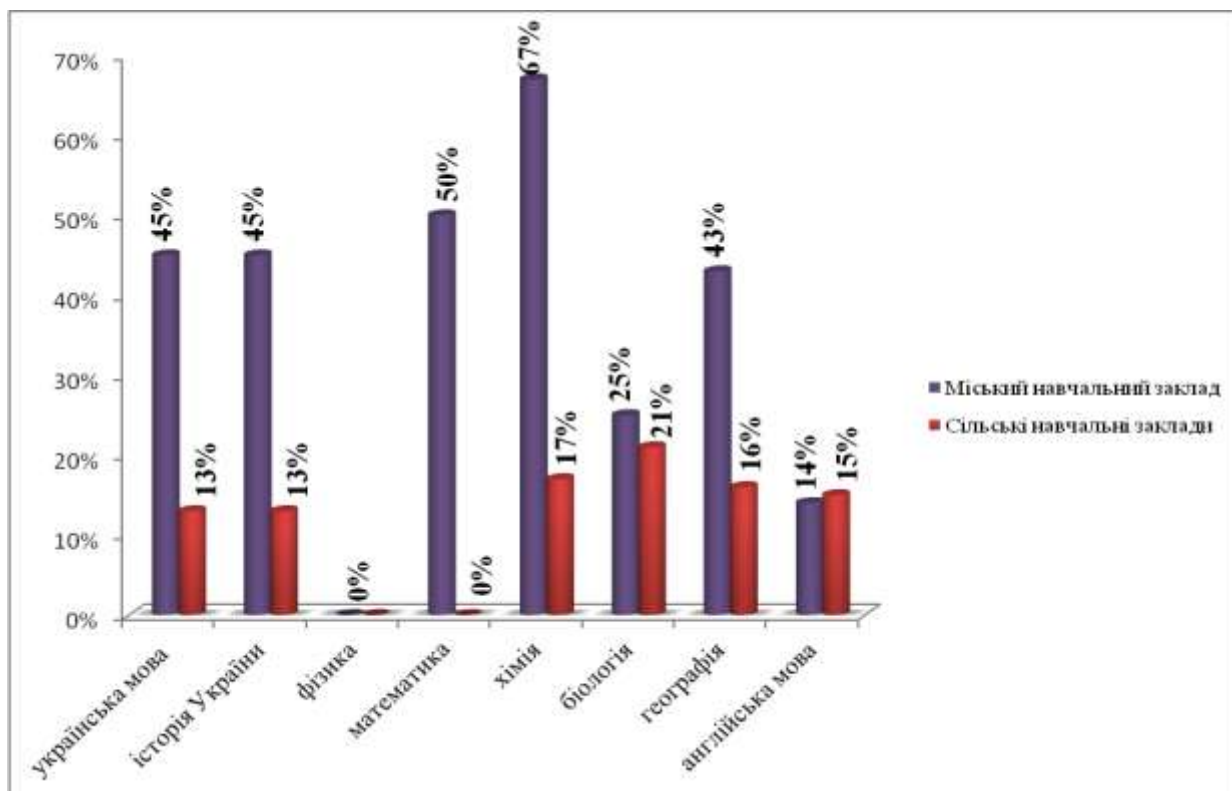
**Оптимізація шкільної мережі
на прикладі Кельменецького району Чернівецької області**

Заходи по оптимізації	Кількість навчальних закладів	Результат
Призупинення набору 5-9 класи	1	У 2016/2017 н.р. на індивідуальному навчання по демографічній ситуації займалося 56 учнів, що на 47% менше ніж у 2015/2016 н.р. Економія у місяць – 67,1 тис.грн.
Об'єднання 10-х класів	1	
Призупинення набору 1-4 класи	3	
Призупинення набору 5 клас	1	
Призупинення набору 5-9 класи-реорганізація у філії опорного навчального закладу	2	На матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів опорний навчальний заклад отримав 2 млн. 100 тис.грн.
Утворення опорного навчального закладу	1	

Аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання на прикладі Кельменецького району Чернівецької області

Якість знань учнів у розрізі навчальних предметів

Якість знань учнів за типом навчальних закладів

*За статистичними даними Українського центру оцінювання якості освіти

Структура
районної ради учнівського самоврядування
на прикладі Кельменецького району Чернівецької області

